

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S. D. P. B.

Coll. No. 774

Title Grahamaahaprayoga
paddhati

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 774 Subject : Vedic lit.

Title : Graha makhop-nyasapaddhati

Author : — Scribe : Rāmacandra

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 8.1" by 4.6" Extent : 18 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : —

श्रीगणेशायनमः॥ न त्वा विनायकं देवं ॥ शिवं व्यासेश्वरं युगं ॥ ग्रहय
ज्ञविधेः सम्यक्प्रयोगो रच्यते मया ॥ अथ शांतिरत्नशांति सारशां
तिमयूखवहल्लघुद्वैतनिर्णयप्रयोगदीपिकाग्रहदीपिकावासि
ष्ठीभाष्यनारायणभट्टीयग्रहमखप्रभृतीनां ग्रंथान्याश्वनानानि
बंधान्समा लोक्यतेभ्यः सारांशमाह्वयाऽधीते सहस्रं स्यादयं क
जातीये लीलावत्यादिगणितशास्त्रे संगृह्य दशमुखकोटिहोमा
ख्यग्रहयज्ञस्य संक्षेपेण प्रयोगो रच्यते ॥ त्रिविधो ग्रहयज्ञः ॥ अयु
तलक्षकोटिहोमात्मकश्चेति ॥ तत्र प्रथमोयुतहोमः ॥ द्वितीयो ल
क्षहोमः ॥ तृतीयः कोटिहोमः ॥ अयुतलक्षकोटिरितिसमि

६ क्रो.

॥२॥

वानिरेखाः॥ एवं च मंडपभूमितो विंशतिहस्तो॥ मंडपपरितो द्वादशता
लहस्तस्तंभास्तु पंचदशगुलाधिकपंचदशहस्तमिता एव दीर्घाश्चतुर्विंश
त्यंगुलदीर्घेण सूत्रेण वेष्टनयोग्याः स्थूलाः॥ एतेषामपि पंचाशतिस्वननं॥
स चूडाः कार्याः पक्षे षोडशगुलाधिकशोडशहस्तमितदीर्घाश्चतुर्विंश
त्यंगुलदीर्घेण सूत्रेण वेष्टनयोग्याः स्थूलाः॥ एतेषामपि पंचाशतिस्वनन
नं॥ एवं च मंडपार्थसमुद्भूतभुमे रथः॥ प्राची साधनस्य भूमितः॥ सार्द्धं
त्रयोदशहस्तोच्चाः पक्षे अष्टगुलाधिकचतुर्दशहस्तोच्चा मंडपभूमि
तः॥ सार्द्धं द्वादशहस्तोच्चाः पक्षे षोडशगुलाधिकत्रयोदशहस्तोच्चा अवशि
ष्यते॥ मध्यानां पंचाशतो न्यूनस्वननं पक्षे तावदेव पंचाशतो न्यूनं वाऽत्रा

॥२॥

क

पिनिस्वननं॥ एवं प्राकृतस्तंभानुस्थानेषु निखायमंडपस्य मध्यमं वांशकोष्ठं
विहायाः॥ दक्षिणसु॥ कोष्ठभागेषु पूर्वोपरदक्षिणोत्तरसूत्रचतुष्टयदाने
नम्रतिकोष्ठं नवधा विभज्य मंडपेशोडशस्तंभानि स्वननं च त्रतिकोष्ठं तत्त
त्तौनेषु निखातप्राकृतषोडशस्तंभस्थानाः वशिष्टेषु द्विसप्ततिः॥७२॥ सं
ख्याकानन्योन्शोभनाख्यस्तंभान् निखनेत्॥ तेषामित्थं व्यवस्था॥ मंडपस्य पूर्वद
क्षिणपश्चिमोत्तरदिक्कोष्ठानां बहिः पार्श्ववर्ज्यमग्निनिर्ऋतिवाय्वीशविदिक्कोष्ठानां
बहिः पार्श्वेषु कोणानामुभयतो द्वौ द्वौ विलेखं॥ षोडशशोभनस्तंभास्तालहस्तीयामं
उपभूमेरुपरि प्राकृतद्वादशस्तंभमितोच्चास्तावत्स्थूलाः स चूडांतत्प्रमाणं स्वभू
मावुक्तस्थानेषु निरेखाः॥ एवं प्राकृतैः सह मंडपपरितोऽष्टविंशतिस्तंभाः स्संपं
नाः॥ एषोऽंतर्गताः परितः सर्वासु दिक्षु परिधिपंक्तिरूपेणाष्टविंशतिशोभनस्तंभा

६ क्रो-
२२२५

स्तालवृक्षीया अष्टादशंगुलाधिका अष्टादशहस्तमिता एव हीर्षाः सप्तविंशत्यंगुलहीर्षे
ण सूत्रेण वेष्टनयोग्याः स्तूलाः स चूडाः पूर्वेषां चोडशशोभनस्तमानां चोडशंगुलाधिकचोडश
हस्तपक्षे सार्धदशंगुलधिके कोनविंशतिहस्तमिति हीर्षा अष्टाविंशत्यंगुलहीर्षेण सूत्रेण वे
ष्टनयोग्याः स्तूला वा वात्यस्तं भावे धेनोक्तस्थानेषु स्वपंचमांशेन निखेयाः ॥ प्राकृतानां पंचां
शतो नूनखननपक्षे यावद्दनीकृतभागस्येकं तृतीयांशं भूमेरुर्ध्वं संभचतुर्भागे पुनर्ध्वयित ॥ ३५
रिगतचतुर्भागानुसारेणाः पः पंचमांशो वर्धनीयः ॥ पुनरप्येव
तर्गताः पूर्ववद्विंशतिशोभनस्तं भास्तालवृक्षीया एकविंशत्यंगु
लाधिकेकविंशतिहस्तमिता एव हीर्षा एकत्रिंशदंगुलहीर्षेण
सूत्रेण वेष्टनयोग्याः स्तूलाः स चूडा द्वितीयपक्षे सार्धपंचांगुला
धिकद्वाविंशतिहस्तमित हीर्षा एकत्रिंशदंगुलहीर्षेण सूत्रेण
वेष्टनयोग्याः स्तूला वा पूर्वपरिधिस्तं भावे धेनोक्तस्थानेषु स्वपंच
मांशेन निखेयाः ॥ प्राकृतानां नूनखननपक्षेऽत्रोत्तरीयां

२२२५

शो पूर्ववर्धयित ॥ पूर्ववर्धः पंचमांशवर्धः ॥ मंडपमध्यनवांशकोष्ठपरिधौ चतुर्दिक्षु हो द्वावित्येव शोभ
नस्तं भास्तालवृक्षीया एव मंडपभूमेरुपरिमंडपमध्यगतप्राकृतचतुःकोणस्तंभमिनोच्चास्तावत्स्तूलाः स चूडास्त
प्रमाणाश्च भूमेरुद्वितीयपरिधिस्तं भावे धेनोक्तस्थानेषु निखेयाः ॥ एवं द्वा ससतिः ॥ ३६ ॥ शोभनस्तं भाः संपुं
ने ॥ न चातैत्र द्वा ससति शोभनस्तं मानां निखननमशास्त्रमिति वाच्यं ॥ प्रकृतौ द्वा दशाभितः पंचहस्तप्रमाणा
इति द्वादशग्रहणं द्वादशाधिक यावदिष्टसंख्यस्तं मांतरोपलक्षणा र्थं ॥ उक्तं च के माहो भविष्यपुराणे ॥ वि
स्तारतु यथा शोभं मपरा अपि धारिका इति ॥ धारिकास्तं भाः ॥ तेनाऽत्राष्टाशीतिः ८८ स्तंभयुक्तं एव हो द्वा
स्तंभयुक्तपणवति ८८ स्तंभयुक्तो मंडपः शास्त्रतोऽर्थात्परिमाणमिति न्यायवचनाच्च कार्यः ॥ विशेषश
स्त्रविहितस्यात्रैव सार्धक्यात् ॥ अन्यथामंडपाच्छादनं कर्तुं मशक्यत्वाच्च ॥ न चाऽस्तालवृक्षस्य स्तंभा
मंडपकार्ये अपो ग्यारति वाच्यं ॥ पंचरात्रे यत्तु वृक्षादि वृक्षजास्तंभस्तूला अलाभे यत्तं कार्त्त
नो द्वास्तंभयुक्तं यत्तं द्वादशस्तंभात् ॥ मंडपे क देवा तोरणद्वारद्वारखानां द्वादशाधिकारेति
श्रुतं हो द्वास्तंभात् ॥ वा तोरणे स्मृत इति कंठेन ता लस्य स्त्री रूतत्वाच्च ॥ अनु तोरण
शरणा सुच्यतालो स्मृत त्रे योक्ते न मंडपकार्ये पुन न यथा द शंगुलप्रमाणनतत्परिणा
ह इति त इति तोरणशरणा या निहितः ॥ परीणम हस्तसामान्या दितरेषु तथात्वमिति

६. को.

॥४॥

मायेनमंडपस्तंभेषु प्राप्तेष्वेवं तादृशोऽपि मंडपस्तंभलिकादिकार्येषु प्राप्तेष्वेव
क. रास्ति तं वननं व्यालीपुलक मायेन सर्वत्र गमनं भवति ॥ कि. ॥ ननापिलिङ्गपुराणे
हस्तमार्गित्या ज्येष्ठशतकेषु परिगणनानास्ति तादृशस्य ॥ प्रायेण तादृशस्य मण्डपस्तंभ
मकरणे कीलक्षेयं विनायकोक्तं हस्तमितदीर्घाः सरलाः दृढतराः स्तंभानस्युः विना
वननं कीलस्य शेषां मंडपस्तंभेषु पणं तु यावदर्थं देव्या लाभे प्रसज्येत ॥ त एव पं. ना. स. ७
तहस्तादिमंडपेषु तोरणशोखाया अतिदीर्घत्वात् पते दीर्घशोखां कांश्च यो सत्ता ना
लोका तोरणेषु मंडपेषु मण्डपव न नमुकं मुनिवरेः अर्थात् परिमाणमिति न्यायेन तादृश
रक्षस्तंभेषु संगच्छते ॥ तस्मान्मंडपस्तंभकार्येषु दृढतराः सरलाः दृढस्तंभायोग्या
त एव ॥ एते नयत्केषां निम्नधा दर्शनात् स्येप न तादृशस्य त्वात्तादृशत्वात् दृढस्तंभाज
योग्या मंथकारेण संगृहीताः संतीति तस्य सं ॥ मध्यकोष्ठगता दृढस्तंभो भनस्तंभा
निरिकार्यः पट्टिशो भनस्तंभास्तु नाते तर रक्षजातीया अत्यस्तंभास्तंभापि वा
द्यां नदर्थं देव्या लाभे द्यादिल्लुप्तं भकः कीलक्षेयं जेन मावदर्थं देव्यं संपाद्ये नाका य
यानुतेषां तादृशनिषमः ॥ ननु विंशतिभिस्तादृशस्तंभेषु मंडपस्य दृढत्वात् सिद्धं ॥ ॥४॥
लिङ्गपुराणे धर्माभिर्मागे जेति निमित्तकार्ये विकर्तव्यता के ॥ नाते तर रक्षजाती
ययथोक्तस्तंभा लाभे तु प्राग्तेषु शोभनेषु पि न तादृशनिषमः ॥ एतेन दृढस्तंभेषु वि
हेयं ॥ सर्वस्तंभा नमुपरि रूपास्तु तादृशस्तंभेषु तु चतुर्दशस्तंभेषु विनिर्दिष्टं

स्त
लिकानि धाय यथा वागमपरिमिता न्युर्ध्वमुत्थानिकास्तानि निरुद्धा ज ॥ मंडपद्वारस्तंभयो
रेतरा लंहर विस्तारो न दृष्टव्यं कार्यः ॥ अत उर्ध्वं विरुद्धं दृष्टं तरंग काष्ठं मंडप
रेखस्यं देयं ॥ उतरंगकाष्ठे उर्ध्वं च तल्लो धारवास्तिका निन्ता एतेन दृष्टं च तातु यथक्
तुभिरविकसितेन ॥ अर्थात् परिमाणमिति न्यायेन वननाद्या नदर्थं मुद्रायः कार्यः ॥ नेउप
मध्यन बांश कोष्ठस्य चतुर्दिशु द्वादशस्तंभ रूपा मुतिर्वद्वादशवल्लिकाः स्था
पयित्वा तासु कोणेषु च यथेष्टं न्युत्थानिकास्तानि निरुद्धा मंडपमध्यभागे प्रोमुखं
मध्यमूलशयं भूमेस्त्रिंशद्दस्तो अमेन रूपा मध्यभागे विरिस्तं जेन ॥ द्वादशस्तंभपरित
उपरिष्ठा मंडपं द्वादीयः ॥ गमना गमनपर्याप्ता द्वादशस्तंभा विहायो परिभागेषु द्वा
दशमांशपर्यंतं कार्यं ॥ ननु हि शुभहस्तारणशास्त्रेन स्तंभानि शतं गुल्फाधिकं क
विंशतिस्तंभमितदीर्घाः प्राग्देवै क ॥ अत्रिंशदंशुलदीर्घेण स्तंभेन वेष्टनयोग्यात्
७। लासचूलास्तादृश्या एव स्वपंचांशेन भूभागवशेन वा निखेयाः ॥ तोरणफलकमानंतुसा
त्प्रागुक्तो न मेकादशस्तंभितं तोरणस्तंभा ल्पमानमितकार्यं ॥ फलकोपरिगतानां शोखादिकी
लां नो देव्यं तु किंचिन्मूनादा पिरात्पुलकमितं चतुश्चत्वारिंशदंशुलमितं वा कार्यं शिवप्रीत्येक
तैवेदशाननत्रिशूलहस्ताय तमेव कमेककार्यं नुतुपक्षे मानोतराणि त्रीणि त्रीणि ॥ तोरण

६-को.

॥५॥
६ मे

शास्त्रयोरंतरालं द्वा रतु त्पद शरु स्तमितमेवान्यथा विरोधापत्तेरिति मंडपः ॥ अस्य मंडप
स्य विपुल मंडप इत्यभिधानं ॥ विपुल स्तुप इत्युक्तः ॥ प्रसन्नचेत साराज्ञा तु देव भद्रीय मंडप इत्य
भिधानं ॥ प्रतिष्ठापितं ॥ दशकुंडानि तु मंडप मध्य नवांश कोष्ठे दक्षिणात्प भाग मध्य एक मुत्तरात्प
भाग मध्य एक मिति हे ॥ अष्ट सुपूर्वा हिदि भागेषु मध्ये अंशः ॥ तानि सर्वाणि पंच करणिषु द्वा करणि
वासेन फलतश्चतुर स्ताणि पद्मा करणि वा ॥ सर्वेषां द्वा दश गुल विस्तारा द्वित्रिचतुरंगु लोष्टिता एव
तिस्रो मेखलाः ॥ सर्वेषां पश्चिमे खलास्वयं पंच दश गुल दीर्घा षडंगुल विस्तारा सप्तगुल विस्तारा ॥
गजोष्ठा कृतिरेवैकैव यो निर्नतु दक्षिण मेखला सु द्वितीया वस्तुतस्तत्पादिव्याख्यानात् ॥ किं अति
विना पूर्व हि कोशगत कुंडात् पूर्व त्रिशदंगुल मित मंतरं मुत्काग्र हादि स्थापनायां क्षेत्र फलतश्चतुर स्ता
ष्टा विचत्वारिंशदंगु लो याम विस्तारा चतुर स्ता द्विगुल विस्तार द्वि त्रिगु लोष्टित व प्रवययुता व प्रोप
रिषोडशगु लो व्या भू मितो विस्तारा र्थोष्टिता वेदिः कार्या ॥ मंडप निर्कु ति भागेषु यथा क्ता वा सुवेदिः ॥ अन्य
समानोक्तेभ्यः कुंड मंडप शस्त्रेभ्यो ज्ञेय मिति कुंड मंडप करण प्रकारः ॥ मयापि वाराणसी क्षेत्रे स्वकार म
रवार्षणस्य मम निवास स्थानाधिपते राज्ञः श्रीवलिबंध सिंह शर्मणो यजमानस्य गृहे काश्याः चरणेश्वरी
मंनगुरभूमावन्नव्या सेश्वर संनिधौ वर्तमानेषु दशाधिका द्वा दश शते १८१६ वर्षे आचरणे सिते पक्षे पंचम्या
हस्ता कर्क अश्वि नक्षत्रे कार्ति केतुः तिष्ठः कुंड मंडपः कारितोऽस्ति ॥ अतः उच्यते ॥ अत्रानि न्यायवत्त्वात्

॥५॥

रुवासरे पंचमेऽहिकोष्टिहो मारं भो भविता ॥ ॥ अथ होम मुद्रां विचारः ॥ ॥ शांति सारं काश्यप संहितायां ॥
नक्षत्रेय नक्षत्राः स्यात्तदा द्वा दश त्रिकं त्रिकं ॥ सर्वं ह्युक्तं सारीणां मिदु भो म बहस्पतेः ॥ राशिः केतोश्च नि
दिष्टं वदनादे शुभः शुभः ॥ दुष्टं न कुर्वन्निवर्तयन्नि साहजिकं वा दयः ॥ इदं वक्ष्यामि विष्णवे ॥ सकारं पुर्वि वा
रोऽस्य न कार्यो नाऽपि वेदये ॥ निलने निक्षिपे कार्ये न चाब्दे मुनिभिः स्मृत इति तत्रैवोक्तेः ॥ देवा होमे
कृते शांति विष्णुधर्मोत्तरे यथा ॥ कुर्यात्तु नुरवे च वसं जाते हवने शुभे ॥ शांति विधायकं दद्याद्वा ह्युत्तमं यकु
दुर्विने ॥ आयसी प्रतिमां कुर्वन्निक्षिपेनामधोमुखी ॥ गोमूत्र मधुगंधाद्यै रर्चितां प्रतिमा ततः ॥ भवेति
धाय संपूज्य तत्र होमो विधीयत इति ॥ ॥ अन्यदपि वज्रं कैश्चिदुक्तं ॥ ॥ अर्धं चंद्रा दह मेऽज्ञा चतुर्थे
मंदः शुक्रा दह मेऽं गारं कश्च ॥ राहोर्धमेऽं जीवतः खेदस्तो होमे नाशः पुत्र दारा धमा ना मिति ॥ ॥
अथाग्नि वास विचार उक्तः ॥ तिथि गार युतिः सैका वेद भक्ता वशे वक्ते ॥ निवासोऽनेव्योऽग्नि ० रु
चेऽचित प्राण विनाशकः ॥ पाताले हि क्रूर शेषेण धन संचयनाशकः ॥ गुण वेदाव ॥ ४ ॥ शो
वेण भूमे विपुल सौख्य द इति शांति सार ग्रंथे ॥ ॥ अत्राऽनुक्तानि सौम्य कुर्यात्तु नुरवा
नितु ग्रंथांतरेऽनुक्तानि यथा ॥ आदित्ये च भवेद्वैको धन ना भोति राफरे ॥ भो मे वाधिभयं ज्ञेयं
बुधे च धन संपदः ॥ सर्वलाभो गुरो प्रोक्तः ॥ कार्य सिद्धिस्तु भार्गवे ॥ सौरो मृत्यु मवा प्रोति राहो
चरिषु जंभयं ॥ केतो चैव भवेद्गमिति होयं शुभाः शुभमिति ॥ चिंता मलिटी का कारेण तु संस्कारे पुर्वि
ति ॥ चारोऽस्योक्तं तु पत्ति वास विचार स्याप वादले न तत्रैवैवैव सं गृहीतं ॥ युक्तं चैतत् ॥ वक्तव्या स विचारस्य स्मृतिपु

६. को.

२६७१

६

राक्षोगोदितस्मार्तकर्ममात्रार्थत्वात् सोम्यक्रूरग्रहमुखनिवृत्तग्रहोन्मथत्वेन तस्मै म
मात्रविषयाणि वा ॥ तेन यत्र केवलं ग्रहो मोग्रहैः समानतं त्रयो ॥ तत्रैव ग्रहमुखविच
रो नाव्यहोममात्रेषु ॥ ग्रंथकारलिखितस्यैकस्यैवाऽस्य संस्कारेषु विचारोस्येति वचनस्य
विषयभेदताऽभ्युपगमे ह्येते ग्रहमुखान्निवासोक्तयोरप्यपवादरूपमेतद्वाक्यमि
दं ॥ अत्रामिमुक्तानां सर्वप्रदायः शरणं ॥ अथ प्रयोगः ॥ ॥ आरंभदिनात् पूर्वपूर्वस्मिंश्चि
तुदिने कुंजमंडपकरणमुक्तं ॥ उग्रं भदिनात् पूर्वदिने अधिकारसिध्यमेव उग्रं म
द्योन्यतमप्रायश्चित्तं ह्येतानि शान्तिव्यसंस्तुति ॥ आरंभदिने कर्मो गं रमे श्र
कर्मललातिनामलकादिना शरीरमुद्रसं गलस्तानां ॥ केचिच्छ्रकर्मनाचरन्ति
गोमयेनेपल्लिसेकर्मभूतौ तंडुलपिष्टादिना स्वस्तिककरणे ॥ चत्वीयजमानासनयो
स्तत्रपीठादो विस्तारणं ॥ स्वस्वोत्तने सपत्नीकस्योपवेशनं ॥ गंधपुष्पादीनां दक्षिण
तः स्थापनं ॥ हस्तप्रक्षालनार्थं वा मत्तः पात्रस्थापनं ॥ शान्तिपाठः ॥ मांगल्यकरणं ॥
कठपुष्पमालाधारणं ॥ आचमनं प्राणापानं ॥ उग्रं करमुच्चार्य सुमुखश्रेयादिग
णपतिस्मरणं ॥ प्रधानसंकल्पः ॥ देशकालादिसंकीर्णमिदं समस्तपापक्षयपूर्व
कश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं दिनामुखकोटिहोमेनाहं वक्ष्ये ॥ दशमुखकोटिहोमं क

॥६॥

रिष्यदिति वा ॥ शतमुखेशतमुखपदस्योद्धरण इति विशेषः ॥ कान्ते तु त्रिचक्राक्यो
क्तस्यैकामपदोद्धरणः ॥ ततो गानां कर्मणां संकल्पः ॥ गणपतिपूजनसंकल्पश्च ॥
गणपतिपूजामाह पूजावसो कृताऽयुष्मजपाऽभ्युदयिकश्चाद्वपुष्पाहवाचनानि
कृयात् ॥ तत आचार्यदीनां वरणं ॥ आचार्यवरणमंत्रो ॥ आचार्यस्तु यथा स्वर्गेशक्र
दीनां बहस्पतिः ॥ तथा त्वं मम यज्ञे स्मिन् आचार्यो भवस्व व्रत ॥ यथा शास्त्रस्य वागी
राऽआचार्यः सर्वकर्मसु ॥ तथा मया त्वमाचार्यो वृतोऽस्मिन् यज्ञे कर्मणि ॥ पूर
णोत्तरमाचार्यप्रार्थना ॥ त्वं नो गतिः पिता माता त्वं गुरुस्त्वंपरायण ॥ त्वत्प्रसादे
न विप्रर्षे सर्वमे स्यान्मम नो गतं ॥ आपदि मोक्षाय च मे कुरु यज्ञमनुत्तमं ॥ कोटि
होमाख्यमतुलं शांत्यर्थं सर्वकामिकं ॥ ब्रह्मवरणं ॥ ब्रह्मवरणमंत्रः ॥ यथा च त्व
मुखो ब्रह्माखर्गे लोके पितामहः ॥ तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन् ब्रह्मा भवद्भिजोत्तम ॥
सदस्यवरणं ॥ वरणमंत्रः ॥ भगवन् सर्वधर्मसर्वधर्मभूतां वर ॥ त्वितते म
म यज्ञेऽस्मिन् सदस्यो भव सुव्रत ॥ होमकर्तृणां शतद्वयसंख्याकानां कृत्विजा
वरणं ॥ ऋग्वेदादिद्वारपालानामष्टातां वरणं ॥ एवं जोषकानां च ॥ सर्वेषां वरण

६. को.

॥८॥

प्रयोगवरणमंत्राश्च ग्रंथांतरतोहेयाः॥ विस्तारापत्तेरनोच्यते॥ कर्मणो नि
विष्टसमाप्त्यर्थं गणेशमंत्रजपार्थमेकस्य ब्राह्मणस्याऽवश्यं वरणं॥ सच या
वत्कर्मसमाप्त्यमुतादियथा संख्यं गणेशमंत्रजपं कुर्यात्॥ एवं दशमुखे कोटि
होत्रे विंशत्यधिकशतद्वयमृत्विजो भवन्ति॥ ततः आचार्यादीनां मंधादिभिर
र्चनं॥ मधुपर्कः सर्वेषां॥ ब्राह्मणाः संतुष्टास्तारुह्यादिभिरस्य यागस्य निष्प
त्येह्यते गोमिणप्रार्थना॥ पूर्णकलशहस्तस्य मणिकस्य कर्तुः पश्चिमद्वारेण
मंडपप्रवेशनं॥ मंडपक्षमावृण्विष्टस्य चार्चस्य कर्तुं वा मंडपपूजां गणपति
क्षम्योः पूजनं॥ यदत्र संस्थितमिति राक्षोघ्नमंत्रैश्च मंडपांतः सर्वतः श्वेतस
र्वेष्वेविकिरणं॥ गायत्र्यादिमंत्रैः पंचगव्यं संस्कृत्य तेन पंचगव्येनापोहिषी
यामि मंडपांतः सर्वतः कुशैः प्रोक्षणं॥ त्याजिन इत्यस्य त्रितपः॥ वास्तुवेद्यां सं
कल्पयेत् वास्तुपूजा यथोक्ता॥ संकल्पपूर्वकं यथोक्ता मंडपपूजा॥ बहिर्वर्तिदानां
तं॥ आचम्य पूर्वद्वारेण प्रवेशः॥ भोगुर्वा दयो यथाविहितं कर्म कुरुष्व मितियजमा
नस्य गुर्वादिभ्यः कर्मकरणेऽनुज्ञादानं॥ अन्यप्रतिकुंडं विंशतिहोतारः॥ तेषामि

॥८॥

त्यं व्यवस्था॥ ऋग्भिः पूर्वा मुरैवेहो नो यजुर्भिश्चोत्तरामुरैः॥ सामभिः पश्चिमेः
कार्यैः धर्वाभिर्दक्षिणामुरैः॥ इति॥ अतश्चात्र पंचाशत्पंचाशदुत्पिज ऋग्वेदा
दयो भवन्ति॥ १॥ यथा प्रतिकुंडं पंचपंचेति॥ उक्ता एतां तु यथा लासं॥ प्रतिकुंडं विंश
तिमध्य एकैको यजमानः शारीयः समर्थः॥ मुख्याचार्यस्य कुंडं तु मंडपांतिकृति
भागं खंडेयं॥ तदप्युत्तरत्र प्रथमं होयं॥ द्वितीयकुंडं पश्चिमभागस्थं॥ तृतीयं वा
युदिग्भागस्थं॥ तुरीयं दक्षिणभागस्थं॥ पंचमं मध्यभागे दक्षिणार्द्धभागस्थं॥ षष्ठं
मध्यभागेऽनुत्तरार्द्धभागस्थं॥ सप्तमं मुत्तरभागस्थं॥ अष्टमं मन्तिदिग्भागस्थं॥
नवमं पूर्वदिग्भागस्थं॥ दशमं मीरादिभागस्थं॥ मुख्याचार्यप्रक्षतीनां सर्वकुंडा
नां चार्वाणां स्वस्वकुंडस्येवान्तः कलशस्थापनं प्रथमादिक्रमेणैव॥ मुख्याचा
र्ये च सर्वत्र कलशान् स्थापयेत्॥ एवमुत्तराचार्यग्निसंस्थापनादिषु प्रागुदगापय
गतिरुपेधोऽवश्यं कार्यः॥ अग्निसंस्थापनसंकल्पः सर्वेषां॥ नैर्ऋत्यकुंडे मुख्याचार्य
कलशमग्निसंस्थापनं॥ नवाऽन्यकुंडे मुत्तराचार्यस्य कलशं गोशकुनिश्चाग्रेः स
म्यकसंधक्षणं॥ नैर्ऋत्यकुंडात्प्रागुत्तराचार्यस्य दीर्घद्व्याग्निमादाय नवाचार्याणां स्वस्वकु
ंडेषु यजमानशारीययोः क्रमेणाग्निप्रणयनं॥ नैर्ऋत्यकुंडस्य दक्षिणतो ब्राह्मण उपे

६०

वैश्वानरं यजमानं स्य च ॥ वेदां सर्वतो भद्रं मंडलं च ना तत्त देवता स्थापनं
 पूजना नि ॥ वेदां सर्वतो भद्रं परि वस्त्रा स्तरणं ॥ वस्त्रं कुं कु मादिरं जित प्रा गुदक
 द्वय ॥ सूत्रै दानेन चतुर्द्विभज्ये शान दिभा गस्त्रे वस्त्रा तु रीये शो हस्त मिते चतुरस्त्रे सूत्रा
 धो न वग्रह न वाधि देव तान वग्रह पधि देव ता धि नाय कादि पंच च वेति धा त्रिंश देव
 ता नां यथोक्त स्थानेषु स्थापनं यथोक्तं ॥ अत्र विस्तारापने नोच्यते ॥ वेदां स्वस्य दि
 क्षिं द्रादि दश दिक्पाला नाम पि स्थापनं यथोक्तं ॥ ईशान दिभा गस्त्रे वस्त्रा तु री
 यां श संलग्नं वेद्युत्तर भागे दक्षिणो द्दु मध्य सूत्रा दधोग रुत्मतः ॥ आवाहनं ॥
 तस्य वाहन मंत्रः ॥ साम ध्य नि शरी रस्य वाहनं पर मेष्ठितः ॥ विष पाप हरो नि
 त्यमतः ॥ शांतिं प्रयच्छ मे ॥ गरुत्मंतमावाहयामी सावाह्य ॥ सुपुणो सि गरुत्मा
 निति विवृति चंदस्य याजुष मंत्रेण ॥ इदं मित्रं वरुण मिष्टुः मंत्रेण वा गरुत्मा
 तः स्थापनं ॥ वेदेः पूर्व भागे पूर्वा पर मध्य सूत्रस्य दक्षिणतः सूत्र संलग्नं वाग
 रुत्मतः स्थापनं ॥ तत्रैव गरुत्मतः पश्चिम तो ब्रह्म नक्षत्र निति ब्रह्मणः स्थाप
 नं ॥ पक्षेऽत्र ब्रह्मणऽएव स्थापनं ॥ वेदि मध्य इदं विवृति विष्टाः स्थापनं ॥ वे
 दि पश्चिमे मंत्रं कर्म मिति रुद्रस्य ॥ वेदे रुत्तर भागे पक्षे गरुडस्योत्तर तो यदं कर्म

॥९॥

॥९॥

प्रथम मिति मंत्रेण स्कंदस्य स्थापनं ॥ स्कंदस्य ने सुगा बोदे वा इति मंत्रेण जमयाऽ
 अत्र वसव इति मंत्रेण वा वसुतां स्थापनं ॥ ननु स्कंदस्येति केचित् ॥ वेदे राज्ञेय
 कोणे मरुतो यस्येति मरुतां स्थापनम् ॥ वेदे रुत्तर भागे स्कंदस्योत्तर तो यदं सो
 मेति वायोः स्थापनं ॥ प्रतिष्ठा मंत्रेण सेवेषां प्रतिष्ठा ॥ सर्वे वां स्वस्य मंत्रेण पूजनं
 यथोक्तं ॥ अत्र विस्तारापने नोच्यते ॥ पूजोत्तरं प्रार्थना ॥ आदि सा वसवो रुद्रा म
 रुतो लोक पास्तथा ॥ ब्रह्मा जना ईशश्चैव शूल पाणिर्भगो श्रुहा ॥ अत्र संनिहिताः स
 वेति वंदु मख भाति नः ॥ पूजां गृह्णतु सर्वत्र मया भक्त्या पयादिता ॥ कुर्वंतु च
 शुभं सर्वे यदु कर्तुः समहिताः ॥ इति ॥ वेदा ईशानतः कलश स्थापनं ॥ तत्र वरुणा
 वाहन पूजना मि मंत्रेण प्रार्थना नि वेदे रुपरि पुष्प छत्र माला फलोपशोभिने पंच
 वर्णं वितानं वधीयात् ॥ इदं वितानं ब्रह्म स्पति देव संसृया दिश्यो नम मेक त्सर्ग वा
 क्यं ॥ मंडप वितानं तु मध्ये आभरण काते प्रागेव वधीयात् ॥ ग्रह कलश माला उभय
 रुद्रा ध्याये नाभि मंत्रेण ॥ अत्राऽवसर एवाऽग्नि स्थापन संकल्प मेखला दिव्याऽ
 ग्नि स्थापना नीति युक्तं ॥ प्राकरणि कक्रमस्यैव मेव श्रुतत्वात् ॥ अस्मिन् कर्म ण्यनेर्ह

६. को.

॥१०॥

ताचिरितिसंज्ञा॥ हारपातानसंपूज्यपठध्वमिति तान्त्रिकात्॥ यजध्वमिति हो
त्रकात्॥ उत्सृष्टं मंत्रजापेन तत्तद्वध्वमिति जापकान्॥ तत
स्ते वक्ष्यमाणानि सूक्तानि पठेयुः॥ सर्वकुंडेषु यजमानशा
खया कुरा कंडिका॥ चरुश्रपणेनैर्जलकुंडेषु॥ न त्वन्येषु॥ त
त्रेयुक्तिः॥ हस्तानि तदीर्घा मंगुलविस्तरां पट्टिशकृतिकाले
ह नयीं शलाकां कुंडस्योभयपार्श्वगतयोः कुंडयो रूपरित्वा
स्त्रोप्य कुंडपार्श्वशलाकाभिस्त्रिकोणवत्कृत्या तदुपरि म
न्त्रयी मणिषि कां संस्थाप्य भ्रातृस्य दीर्घदेव्या कुंडमध्याः
दग्निमादायाग्निहिरायां निधाय संधुक्ष्य तस्यां चरुं श्रप
येत्॥ चरुमुद्रास्याग्निहिराग्नेः स्य स्त्रीने प्रतिप्रक्षेपद्वित्यं चरुश्रपणे युक्तिरवस्था॥
घृताक्ताः किंचिद्यवमिश्रस्तिताः प्रथ्यानद्रव्ये॥ आधारहोमास्त्राग्नौ पूजा॥ आ
ज्यभागान्तं सर्वकुंडेषु॥ प्रति कुंडमाधाराद्याज्यभागानां यागोद्यजमानस्य॥ सम
स्तव्याहृतिभिः कोटि संख्या होमः॥ प्रतिसहस्रं पूर्णहुतिः॥ एवं च कोटि संख्याभ्यां
न्यादशसहस्राणि पूर्णहुतयः संपद्यन्ते॥ अंतं प्रति कुंडं पूर्णहुतिर्भिन्नेव॥ आदौ य

इ	अ	इ	उ
अथहाविंशत	अ		
मो. वा. ल. ग.	वि.	य.	
वा.	रु	अ	नि

॥१०॥

इव्य?

जमानस्यैवागः॥ यथा॥ इदं समिदाज्यचरुतिलयवाद्युपकल्पितमन्यत्र होमप
र्वासिंद्रव्यमादित्याय सोमाय नौमाय वृधाय बहस्यतये शुक्राय शनैश्चराय राहवे के
तुस्थः ईश्वरायोमायै स्फंदाय विष्णवे ब्रह्मणे इन्द्राय यमाय कात्याय चित्रागुसायान
यः इन्द्रः पृथिव्यै विष्णवे इन्द्रायै प्राण्यै प्रजापतये सर्वभोज्यै ब्रह्मणे विनायकाय दुर्गायै
वायवेऽआकाशायाः॥ अथ भ्यामिंद्रायाग्नये यमाय निर्वृतये वरुणाय वायवे सोमा
यै शानाय ब्रह्मणेऽनंताय गरुत्मते ब्रह्मणे विष्णवे रुद्राय स्फंदाय मरुद्भ्यो वायवे
विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्विष्टकृद्भ्यः प्रजापतयेऽग्नये वैश्वानराय त्वजामि॥ नममेति वा॥
ततो होमः॥ होमार्थं कुंडानां परित उक्तस्थानेषु पवेशनं॥ प्रतिकुंडं विंशत्यं विजाभु
रव्याचार्यस्य नैर्जलकुंडं आचार्यसहितानां मल्लिजामुपवेशनं॥ होमनिमित्तं हिरा
चमनं सर्वेषां॥ तथा॥ आनो भद्रा इत्यादिपुण्याहं मंत्रजपघोषः॥ पंचाशत्पंचाश
संख्याकैः सर्वेषां रजतादिभिर्मणिभिः कृताने कैकां मालां यजमानो होमकृत
भ्यः प्रदद्यात्॥ ततो दशाचार्याः॥ पालाशसमिदाज्यघृताक्तयवमिश्रितं
द्रव्यैः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशताहुतीर्गणानां त्वेति मंत्रेण विभज्य जुहुयुः॥ विभा

द-को.

॥१२॥

दुबरेणमणिनाइत्यादिचतुर्दशक्रमः ॥ एतानि सूक्तानि द्वारपाल आचक्राथ प्रनिरिहोमारे
भप्रभृति पावहोमसमाप्तिं पुनः पुनराहत्याऽवर्षं पठेत् ॥ होमसनास्तोत्रेदपारीय
णं कुर्वुर्नवा ॥ अत्रमधुसर्पिर्दध्यक्त समिधा मष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिवेतिहा
वेवपक्षौ अतोअहस्तमिधामष्टोत्तरशतसंख्याग्राह्या ॥ अधिदेवतादीनां
व्यालातांना प्रत्येकं समिधामष्टाविंशति संख्या ग्राह्या ॥ अत्रमुर्याचार्यकुंडे
दश अन्येषु द्वे द्वे इति ॥ अहस्तमिधामष्टाविंशतिपक्षे षे ॥ यद्वा प्राग्वत्तिल
तिलसभाहुतयः सर्वकुंडेषु ॥ अस्मिन्पक्षे अधिदेवतादीनां प्रतिकुंडमेकैकासमिदा
हुतिः ॥ गरुत्मन्त्रस्य विष्णुरहर्त्कंदमरुदायूनामत्येकमष्टोत्तरशतं पलाशसमिदो म
सर्वकुंडेषु प्रावत् ॥ पक्षेष्टाविंशतिर्गो ॥ एतेषां होममन्त्राः ॥ स्थापनाक्ताः स येन ये याः
॥ ततो मुर्याचार्यकुंडे एव सूर्यादिवायुपर्यन्ताभ्यः एकैकं पंचाशद्व्यः प्रत्येकमेकैका
चर्वाहुतिं जुहुयात् ॥ सोमः ५ राजानमवसंमन्वारभामह ॥ आदित्या विष्णु
५ सूर्यः प्रेत्याणं च हस्त्यति ५ त्या हेत्यरुमदीय मध्यं दिनी यज्ञा र्यापरिपठिते न मन्त्रे
ण यथाप्रकृतिधर्मेण न राखिष्टकृद्गोमलादीनां मव कार्यः ॥ मध्यं दिनी ज्ञा र्याया
सर्वज्ञा र्या साधारण्यात् ॥ उक्तं च ॥ अहयज्ञमभिधायुवसिष्टेन ॥ मध्यं दिनी सु

॥१२॥

श्राणा र्नासर्वधारणा हि सेति ॥ सर्वे वाजसनेयित इति स्मृत्यंतं रात्रौ ॥ अहैः स्मृतितो दृष्ट
स्वप्रतीकमात्रस्य लिखितत्वात् स्मृतेश्च सर्वज्ञा र्या साधारण्याच्च ॥ ततो यास्ताधारणी
सेवग्रहणयुक्तां न हि कस्यांश्चित् श्राणा यां तेषां धर्मे विधौ च रुशयस्त्रिष्टकं द्वागं सो
मं राजानमिति मंत्रोक्तोक्तिः ॥ नापि नास्य ग्रहमखस्य सूर्यगोमेषु विहितोक्तिः ॥ न च
मात्स्यक वाक्यानां व्याख्या कारणे संग्रहीतोक्तिः ॥ येन त्वज्ञा र्या सुधीतमंत्रपाठस्या
त् ॥ मात्स्यानुसारिप्रयोगमहासु च रुशयस्त्रिष्टकं द्वागं सोमं राजानमिति प्रती
कमात्रेण मंत्रविनियोगमुक्तं वतस्तन्मूलतएव जानति ॥ अस्याक्रचोपश्रदेवा
देवता ॥ सोमं कृत्वा पसं अया चैव द्यमिरुक्ता नुष्टुवितिकाव्यापनियस
वाचिकमसूत्रोक्तः ॥ यत्किंचिद्बहुदेवतं तद्देवदेवानां स्तुतिं युज्यत इति यास्या
त्केश्व ॥ ताश्च त्रिष्टकं कृत्वा नापलायिष्टकं द्वागं विहाय भवति ॥ अग्निस्त्रि
ष्टकं निवत् ॥ ततश्च विधेभ्यो देवेभ्यस्त्रिष्टकं द्वागं इत्येव त्यागो युक्तस्तथो वाक्यः ॥
एतावद्दोमनाचार्य एव कुर्युः ॥ ततो नैर्ऋत्यकुंडे मुर्याचार्य वैजं सर्वेषु कुंडेषु
उपविष्टानां मध्ये दशदशान् त्विजसूयादिवायुपर्यन्ताभ्यः प्रतिदेवतं यजमानोप
कल्पितं घृताक्त यवमिश्रितं लह्व्येणैकैका माहुतिं जुहुयुः ॥ ततो जापकः सूक्तं

२. को. जपे क्रियमाणे प्रधानस्तुतः कोटिसंख्यः संपूर्णकृतिर्कोहोमः॥ सचैव॥
 ॐ कारस्य ब्रह्मा ऋषिः॥ परमात्मा देवता॥ देवी गायत्री छंदः॥ भृशुवः
 स्वरिति महाव्याहृतीनां जपदग्निभरद्वाजभृगवऋषयः॥ प्रजापतिर्देवता॥
 ॥११॥ देवी गायत्री देव्युल्लिख्य देवी बह्व्यंशं दं सि॥ मूर्त्तिनामिति भरद्वाज ऋषिः॥
 (अग्निर्देवता॥ त्रिष्टुप् छंदः॥ होमे विनियोगः॥ इति छंदर्षिदेवतविनियो
 गज्ञानपूर्वप्रतिकुंडं विंशत्युत्थितः॥ ॐ भृशुवः सः स्वाहेति प्रणवादिभ्यः
 हांतामिः समस्तव्याहृतिभिरेव पंचाशत्पंचाशदाहुतीं गीमुद्रयेव जु
 हुयुः॥ ततश्चतुर्गृहीताज्येन स्क्रुचैव प्रतिकुंडं मूर्त्तिर्नंदिवो अरतिं नि
 तिमं जेजाऽस्मिन्धारया तिस्रन्नेव पूर्णाहुतीर्मुहुयुः॥ पुनः पुनरेव मेव
 सर्वकुंडेषु विजोयावत्कोटिसंख्या समाप्तिर्होमं कर्मुः॥ मुख्यार्चयत्क ॥१३॥
 होमकर्माध्यक्षतया तिस्रेः॥ प्रतिदिनं प्रतिदिनं स्थापितदेवतानां माचार्य
 कर्तव्यहोमात् प्राग्व्यं च गंधादिभिः पूजनं॥ प्रपहमलिजो होमादौ द्विराच

मनं पुण्याहजपघोषश्चनित्यः॥ गणपतिर्होमस्तुतमवति॥ होमसंख्या
 च यजमानसमर्पितमात्मामणिभिः सम्यक्सावधानमनैः कार्या॥ प्रह
 रद्वयं यावद्दोमं कर्मुः॥ यास्मिन्कुंडे विंशत्युत्थितं मध्ये यस्यैकस्य मूर्त्तपुरी
 कोत्सर्गधं गमनं तस्मिन्कुंडे तदगमनं यावत्सर्वेकां होमविरामः॥ स
 हस्राहुतिसंख्या समाप्तो प्रतिकुंडं पूर्णाहुतेर्विधानात्॥ यावत्कर्मा समाप्ति स
 यजमानऽऽहुतिजो हविष्याशनं श्रमि शायनादिधर्माः॥ यावत्कर्मा समाप्ति प्र
 त्यहमाचार्यदिभ्योऽष्टौ जपदानं॥ दीनां धरुपणेश्वश्च धुक्कान्तदानं च॥ ततः
 शुभे किं पूर्वाह्णे होमसंख्या समाप्य नेर्त्तसे मुख्यार्चयं कुंड एवाचार्यः
 सर्वतो भद्रमं उददेवतानां प्रत्येकं यवमिश्रितं तदग्नेषो के फामाहुतिं जुहुया
 त्॥ ततः सर्वकुंडेषु दशाचार्ययवमिश्रितशोषेण स्विष्टकृद्वै नं कर्मुः॥ ततो
 नवाहुति प्रायश्चित्तहोमादि वा स्वशास्त्रीयं कर्मा॥ स्थापितदेवतानां पु

द. को. नः पूजायजमानकर्तृका॥ ततो ग्रहस्तुतिः॥ यथा॥ ॐ नमो रथ उगदित्य
 दीप्यमानस्य तेजसा॥ ॐ नमो रथः सर्वभूतेभ्यः स सूर्यः प्रीयतां नमः॥ १॥
 ॥ १४॥ विजराजो महातुंगस्तावक्षतिरनिर्दिनः॥ मासि मासि क्षयो वृद्धिः सप्तो
 मः प्रीयतां नमः॥ २॥ बालः कुमारको यस्माद्रक्तवर्णः सुगोभनः॥ अ
 व्ययः वृद्धिर्नीचुनः स भोजः प्रीयतां नमः॥ ३॥ सोमपुत्रो बुधः सोम्यो बु
 धनामा महाग्रहः॥ आदित्यपथ गोपस्तु स बुधः प्रीयतां नमः॥ ४॥ बह
 स्पतिर्बृहतेजो बह॥ बृद्धिर्बृहद्यराः॥ करणां च गुरु र्यस्तु स गुरुः प्रीयतां
 नमः॥ ५॥ उग्रसुराणां गुरु र्यस्तु ग्राणां परमागतिः॥ शुक्रवर्णः शुक्रदीप्तिः
 स शुक्रः प्रीयतां नमः॥ ६॥ शनैश्वरः शनैश्चारी गुरु र्यस्तु रवेः सुतः॥ ७॥ ॥ १४॥
 स्रवर्णः स्रष्टृदृष्टिः स शनिः प्रीयतां नमः॥ ८॥ उग्रसुरः सिंहिकापुत्रो रा
 दुश्चंद्रार्कमर्दनः॥ स्यापितश्च निमि ताथे सिराहुः॥ आयातकेतुः स गणः केतुः

कपोतग्राहकः॥ सानुचरः सुमेधाश्च स केतुः प्रीयतां नमोति॥ वस्तिपूजा सर्वत्र॥ अ
 ग्नायतनानां समंततः सदीपमाप्नोते॥ नदिकपालवतिः॥ एवंप्रहरी संनि
 धो ग्राहकः स वतिः॥ पञ्चावली पात्रस्तदीपक्षेत्रपात्रवतिः॥ उग्रसुरः॥
 योद्धुतिरेव संकल्पः॥ यजमानेन सत्रबंधद्वारा सर्वकुंडगताऽथापि पात्र
 कारं धेकते सर्वकुंडेषु सर्वस्त्रनारिकेलोदियुता यथोक्ता पूर्णादिति॥ सर्वैर्यथ
 र्वसर्वकुंडेषु यथोक्ते नमो ईरहाते॥ आग्नेयादिसूक्तानां वैश्वानरादिसा
 म्नां च श्रावणं॥ तानि च॥ वाजश्र॥ २५॥ समास्ता॥ १॥ विष्णोर्नुकं॥ नमस्ते॥ २॥ आ
 व्यायस्यसमे॥ वैश्वानरसामद्वयं ज्येष्ठसाम च॥ ततः सर्वकुंडेभ्यः स्क्रवेण वा
 भस्मादाय स हतश्चायुषकरणं॥ हतस्य होमस्य निवेदनं॥ यथा॥ स्क्रविसकु
 शोदकं स्रवा॥ अस्मिन् कर्मणि यद्यत्तद्व्यं येन येन मंत्रेण यस्यैव देवता यथा
 वती॥ मिवावती मिराहुतिर्मिवायथा कामनया हुतं तेन तेन मंत्रेण तस्यैव
 स्यैव देवता यथा तया कामनया सा सा देवता प्रीयतामि त्युक्ता स्क्रचिस्त्रकु
 शोदकं स्रवो निक्षिपेत्॥ निष्क्रमे कामपदाऽभावः॥ ततो नवाचार्याः स्वस्वकु

हं को.

॥३५॥

सर्व

उद्योऽतिमादाय नैर्ऋत्यकुंजगौ प्रक्षिपेयुः॥ ततः सर्वत्र कुशकुंडिका समा
रुतिः॥ यजमानाभिषेकाध्वनीशानकुंडस्याचार्यकुंडस्यवेशानतस्तंडुलाऽ
दिनात्यस्तिककरणं॥ त्यस्तिकोपरिभद्रासनस्थपते॥ भद्रासने सपत्नीक
स्य सापत्यस्य सपरिवारस्य यजमानस्योपवेशने॥ पत्नीयामशोगस्या
त॥ ग्रहवास्तुद्वारकुंडकलशैः साचार्यवस्त्रै एव लिजः कोडरावातिष्ठतः प्राग्
दंडमुरवा मंगलगीतवाद्यरवे जायमाने भद्रासने उपविष्टं सपत्नीकसा
पत्यं सपरिवारकं यजमानं दूर्वाकुशाम्रपक्ष्मवैरभिषिंचेयुः॥ समुद्रज्येष्ठाऽ
आपो हिष्ठे सादयो वैदिताः सुरास्ते सादयः पौराणाश्चामिषेकमंत्राः॥ ततः
सर्वेष्वधीमिः सर्वगंधेश्वरै रीरमुह्यस्य सर्वकलशैरेव वाऽथावे सुरगोष्ठा
दकेनशीतोदकेन वाऽवश्च्यमानं कृत्वा शुक्लं वरधरः शुक्लगंधानुलेप
नः शुक्लस्रक्नालापरिहितः प्रसन्नचित्तो यजमानः आचार्यदीर्घगंधाऽ
दिभिः पूजयेत्॥ ततः तैत्तिरीयदक्षिणादानसंकल्पपूर्वकं॥ दक्षिणास्तु
यदि न वेग्रहप्रीत्यर्थं प्रतिग्रहं सहस्त्रगावः सुवर्णभूषिताः॥ पक्षे तन्म

॥३५॥

त्यंवा॥ एवं च समुदायेन नवसहस्रं गावो भवन्ति॥ एवमेव पक्षे नवसह
स्रं सुवर्णः॥ केचित्सहस्रस्थाने शतं वदन्ति॥ तच्चिंत्यं॥ अस्माद्युतगुणः प्रो
क्त इति वाक्यं निरोधार्थं॥ गोमूत्रपक्षाग्रधांतरतोत्तयाः॥ सुवर्णसुदृश
मासिकसुवर्णमुद्रिद्यायां बोध्यः॥ कर्षसुवर्णस्य सुवर्णसंज्ञमित्युक्तेः॥
कर्षश्च दशमासिकः॥ कर्षः स्यादशमासिक इत्युक्तेः॥ गायामं गेपुति
इति ध्रुवनानि चतुर्दश॥ यस्मान्नस्माद्विषमं स्यादहोके परत्र च॥ इति
गवां दानमंत्रः॥ हिरण्यगर्भगर्भस्त्रहेमबीजं विभोयसोः॥ अनेन तपुष्य
फलदमतः शांतिं प्रयच्छमे॥ इति सुवर्णानां दानमंत्रः॥ धेत्यादिदक्षिणापक्ष
स्तु मंत्रांतरतोत्तयाः॥ सर्वेषु पक्षेषु शय्याग्रहवर्णानि नैरलानि॥ श्रमेऽथेय
प्याधिकानित्यादक्षिणाः॥ अशक्तानि तानि॥ यस्मादश्रित्यं शयने केशव
स्य शिवस्य च॥ शय्यामनाप्यश्रित्यं स्तु दत्ता जन्म निजन्मनि॥ इति शय्या
दानमंत्रः॥ यथारत्नेषु सर्वेषु सवै देवाः प्रतिष्ठिताः॥ तथा शांतिं प्रयच्छे
तुरत्नदानेन मे सुरा इति रत्नदानमंत्रः॥ यथाभूमिप्रदानस्य कलां नाहं

ष

व

दु. को.

॥१६॥

तिषोडशी ॥ दानान्यन्यानि मे शांतिर्हमिदानीं कुरु वं विदेति स्मिदानीं नमः ॥ राक्ते
वस्त्रासनहेमकटकद्वयकृष्णगुलीयपवित्रकंठसत्रपंचरत्नमोक्तिकीमालागो
शतांश्च शतसहस्रसुवर्णनां स्तुतिर्वादि सवो देशे न दानं ॥ राक्ता वैष्णवान्यन्याः
न्यमिदानीं निदेयानि ॥ एताश्च दक्षिणा विश्वज्य सर्वविग्भ्यः समानो नाचार्या
यच द्विगुणं दद्यात् ॥ पुनराचार्या यधेतुं ब्रह्मणे कृच्छ्रोऽनुराध देयः ॥ सदस्य
दक्षिणा तु सर्वविग्भ्यो दक्षिणा तु रमेकस्य ॥ सदस्या यधेतुं दद्यात् सर्वविग्भ्यो न
संमतं ॥ तुष्यंती लृत्विजस्तेषां मुपयुक्तं पटादिकं ॥ स्वभागांस्तदस्या यस्य
वेदधुस्तं कृत्विजः ॥ तत्समं यजमानो वा तस्मै दद्यात्स्य यंतयेति वेदिकस्य सारो
क्तः ॥ तेन लिभि रपि सदस्याय स्वभागेभ्यो र्द्वादक्षिणा देया ॥ ग्रामैर्गजैरधैर
श्वैर्वेन च गृहादिना तुष्यंति तैराचार्यं तोषयेत् ॥ सर्वभास्य कर्मणः सांगता
सिध्यर्थमिति संकल्पः ॥ अत्र वाचा युष करणमाचार्यं कुंडात् ॥ अग्निं प्रद
क्षिणीं हस्तध्यात्वा पूजयेत् ॥ गच्छ गच्छी सुरश्रेष्ठं स्वस्थानं कुंडमध्यतः ॥ य
त्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छं दुताशनेत्यग्निं विसृजेत् ॥ स्थापितदेवतानां मुत्तर

॥१६॥

मंडपः

पूजापूजमानकर्तृका ॥ क्षमापनं साष्टांगनमस्कारश्च ॥ आचार्यकर्तृकपुष्पां
जलिना वेद्यां स्थापितदेवतानां विश्वगोविस्तुं देवतानां च ॥ सोपस्करप्रतिमा
मंडपादिचाचार्याय समर्पयेत् ॥ अयुतब्राह्मणभोजनसंकल्पो यथाशक्ति
वा ॥ दीनां धन्यपणेभ्योऽनवस्त्रसंकल्पः ॥ श्वयसी दक्षिणा संकल्पः ॥ यस्य
स्मृतेति प्रमादात् कुरुतामिति विष्णुस्मृत्या कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा विप्राशिषो गृ
हीत्या सोऽस्माहः सुहृद्युक्तो भूमीत ॥ ततस्तां ब्रह्मेला लवंगादिभद्राद्यैवास्करवा
सने उपविश्य शंखतर्पयित्वा देन ब्रह्मघोषरवेण च महोत्सवः कार्य इति संक्षेपः ॥
अनुक्तं प्रसूते रयंत्येति शिवं ॥ विघ्नेशस्य प्रसादेन गोत्रेण गोत्रमेतनु ॥ य
त्र शिवतनुनेत देवश्रेष्ठेण धीमता ॥ १ ॥ मयैवैष प्रकारेण कोटिहोमो दशाननः ॥
काचितस्तस्य संपूर्तिर्जाता यथावर्णीतने ॥ २ ॥ कृतो सोमनसाराम सुतेन गोत्रमे
ननु ॥ श्रीवलिवं घसिहेन काशीशेनैव श्रुता ॥ ३ ॥ नैवाऽस्मिन् न्यदेशो वा को
टिहोमो दशादननः ॥ केनाप्यद्य कृतो यावदतः ॥ ४ ॥ मिहासिद्धं ॥ ५ ॥ यश्च
नः समुत्पन्नः प्रयोगस्यास्य लेखने ॥ आसेश्वरशिवस्तेन प्रीयतां संनिधिस्थि

द. को. तः ॥ ५॥ इति श्रीमन्महायाज्ञिकं नागरजातीयपाठकश्रीमन्मन्त्रसूत्रं गाधरपा
ठकवंशसंस्कृतपाठकश्रीबलनद्रात्मजदेवभद्रकृतः संक्षिप्तोद्देशमुखकोटिहो शतमुख
॥ ३७॥ मंत्रयोगः समाप्तिमगमत् ॥ ५॥ ॥ शौलवेदादिभूमानेशाक्षीशालिवाह
ने ॥ १७५॥ ॥ पार्थिवेऽद्येतेपस्येतुल्लपक्षेऽवसासरे ॥ १८॥ सिंहराशिगते
जीवेऽष्टांगामेकठोरके ॥ आपादितमिदं सन्मककोटिहोमस्यपद्धतेः ॥ १९॥
पुस्तकं दुदशास्यस्य शमचंद्रेण धीमता ॥ शोजयत्करोप्यापिश्रीरास्य
परितुष्टये ॥ २०॥ ॥ इदं पुस्तकं श्रीगोतमीगोदातटे कठोरग्रामे सिंह
गतजीवनिमित्तया जोदे शौ ~~संस्कृतपाठकश्रीबलनद्रात्मजदेवभद्रकृतः~~ न श्रीमद्रोकोपनो
मकयजमानराईभागतेव शोजयत्करोप्यापिश्रीरास्य ॥ २१॥
देशपुराकोटिहोमपद्धतेः श्रीरास्यध्वं चतुर्मिलितलाविलिरम्भाषा
दिनमाप्ति ॥ २२॥ भगवद्विष्णुविष्णुवास्तव्यदुष्टिरधोमुखः ॥ कष्टेन लि
खितो ग्रंथोपलेपपरिपाठयेत् ॥ २३॥ ॥ श्रीराम ॥ लेखकपाठकयोः शुभं ॥

रूपपत्राभिप्रेत

द. को. वशेषके ॥ त्रिकासो गेयो न्निरूपे १ विनश्रापविनाशकः ॥ पातालं
द्विकशेषेण धनसंचयनाशकः ॥ गुण ३ जेदा वज्रोपेण भूमौ
॥ ३८॥ विपुलसो रम्य इति शांति सारग्रंथे ॥ अत्रानुक्तानि सौम्यक
रगृहपुराणितुग्रंथांतरे उक्तानि ॥ यथा ॥ आदित्ये च भवेच्छे
कोधनलाभो निराकरे ॥ शौने व्याधिशयं जेयं बुधे च धनसं वधि
पदः ॥ सर्वलाभो गुरौ प्रोक्तः कार्पसि हि सुभार्गवे ॥ शौरो म
तुमवा प्रोक्षति राहो चरिपुजं भयं ॥ केतौ चैव भवेद्भुगमिति हरे ॥ ३९॥
जं शुभाशुभमिति ॥ चिंतामणिटीकाकारेण तु संस्कारेषु विचारोऽस्य
वाक्यतुल्यं वासविचारस्याऽपवादत्वेन तद्वेषेण वसंगृहीतं ॥
युक्तं चैतत् ॥ वाक् वासविचारस्य स्मृतिपुराणाऽग

